

**KO'RISHIDA NUQSONI BO'LGAN
O'QUVCHILARDA O'QUV MOTIVATSIYASI VA
IJTIMOIY-KOMMUNIKATIV FAOLLIKNI
INDIVIDUAL PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK
QO'LLAB-QUVVATLASH ASOSIDA
RIVOJLANTIRISH**

**DEVELOPING LEARNING MOTIVATION AND
SOCIO-COMMUNICATIVE ACTIVITY IN
STUDENTS WITH VISUAL IMPAIRMENTS
THROUGH INDIVIDUALIZED PEDAGOGICAL
AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT**

**РАЗВИТИЕ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ И
СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЙ
АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ
ЗРЕНИЯ НА ОСНОВЕ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ
ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ
ПОДДЕРЖКИ**

FAN TARMOG'I
19.00.00 – Psixologiya

QABUL QILINDI
15.08.2026

CHOP ETILDI
18.08.2026

Oybek Alisher o'g'li Abdullayev
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning o'quv motivatsiyasi, ijtimoiy faolligi va kommunikativ faolligini individual pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash asosida rivojlantirishning psixologik mexanizmlari va tajriba-sinov natijalari tahlil qilinadi. Tadqiqot O'zbekistonning Toshkent shahri, Sirdaryo va Andijon hududlaridagi "Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan 151 nafar o'quvchini qamrab oldi; ulardan 79 nafari tajriba, 72 nafari nazorat guruhiga kiritildi. Diagnostikada o'quv motivatsiyasi, ijtimoiy faollik hamda kommunikativ faollik integral mezonlar sifatida baholandi. Individual rivojlanish xaritasi, adaptiv o'quv topshiriqlari, psixologik rag'batlantirish, refleksiv suhbat, ijtimoiy-kommunikativ mashqlar va mutaxassislararo hamkorlikka tayangan qo'llab-quvvatlash texnologiyasi tajriba guruhida qo'llandi. Natijalar tajriba guruhida o'qish motivatsiyasi 74,3 foiz, ijtimoiy faollik 72,7 foiz, kommunikativ faollik 72,7 foizni tashkil etganini ko'rsatdi; nazorat guruhidagi tegishli ko'rsatkichlar 62,3; 63,7 va 62,0 foiz bo'ldi. Olingan natijalar individual yondashuv bolaning kompetentlik hissi, ijtimoiy aloqadorligi va faol ishtirokini qo'llab-quvvatlash orqali o'quv faoliyatining psixologik resurslarini kuchaytirishini asoslaydi.

Kalit so'zlar: ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchi, o'quv motivatsiyasi, ijtimoiy faollik, kommunikativ faollik, individual yondashuv, pedagogik-psixologik

qo‘llab-quvvatlash, “Nurli maskan”, psixologik adaptatsiya, individual rivojlanish xaritasi.

ABSTRACT

This article examines the psychological mechanisms and empirical outcomes of individualized pedagogical and psychological support aimed at enhancing learning motivation, social activity, and communicative activity among students with visual impairments. The study involved 151 students from specialized Nurli Maskan schools in Tashkent City, Sirdarya, and Andijan; 79 students formed the experimental group and 72 the control group. Learning motivation, social activity, and communicative activity were assessed as integrated psychological and behavioral indicators. The support technology combined an individual development map, adaptive learning tasks, psychological reinforcement, reflective dialogue, socio-communicative exercises, and interdisciplinary cooperation among teachers and support specialists. In the experimental group, the final indicators reached 74.3% for learning motivation, 72.7% for social activity, and 72.7% for communicative activity, compared with 62.3%, 63.7%, and 62.0% in the control group. The findings indicate that individualized support can strengthen psychological resources for learning by increasing perceived competence, relatedness, active participation, and opportunities for successful communication.

Keywords: visual impairment, learning motivation, social activity, communicative activity, individualized approach, pedagogical and psychological support, psychological adaptation, individual development map.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются психологические механизмы и результаты опытно-экспериментальной работы по развитию учебной мотивации, социальной и коммуникативной активности учащихся с нарушениями зрения средствами индивидуальной педагогико-психологической поддержки. Исследование охватило 151 учащегося специализированных школ «Нурли маскан» города Ташкента, Сырдарьинской и Андижанской областей: 79 человек составили экспериментальную, 72 – контрольную группу. В качестве интегральных показателей оценивались учебная мотивация, социальная активность и коммуникативная активность. Технология поддержки включала индивидуальную карту развития, адаптивные учебные задания, психологическое подкрепление, рефлексивные беседы, социально-коммуникативные упражнения и междисциплинарное сопровождение. В экспериментальной группе показатели составили соответственно 74,3%, 72,7% и 72,7%, тогда как в контрольной группе – 62,3%, 63,7% и 62,0%. Результаты

подтверждают целесообразность индивидуализированной поддержки для усиления психологических ресурсов учебной деятельности и социальной включенности детей с нарушениями зрения.

Ключевые слова: нарушение зрения, учебная мотивация, социальная активность, коммуникативная активность, индивидуальный подход, психолого-педагогическая поддержка, психологическая адаптация, карта индивидуального развития.

KIRISH

Alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash zamonaviy ta'lim siyosatining nafaqat pedagogik, balki psixologik vazifasi hamdir. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida inklyuziv ta'lim ta'lim oluvchilarning alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarining xilma-xilligini hisobga olgan holda teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan ta'lim sifatida belgilangan [1]. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirishga doir davlat siyosatida ularning rivojlanishi, reabilitatsiyasi va jamiyatga integratsiyalashuvi ustuvor yo'nalish sifatida qayd etilgan [2, 3]. Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun "Nurli maskan" maktablarining faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha maxsus chora-tadbirlar belgilanganligi esa mazkur toifadagi o'quvchilar bilan individual ishlashning institutsional asosini kuchaytiradi [4]. 2025-yilda individual ta'lim rejalari va individual rivojlanish xaritalarini maxsus maktablarda joriy etish va monitoring qilishga alohida e'tibor qaratilgani individual yondashuvning amaliy ahamiyatini yanada oshirdi [5].

Ko'rishning cheklanganligi bolaning intellektual imkoniyatlarini avtomatik tarzda cheklamaydi, biroq u axborotni qabul qilish kanallari, ijtimoiy signallarni anglash, makon bo'ylab mustaqil harakatlanish, tengdoshlar bilan spontan muloqot va o'z xatti-harakatini vaziyatga mos boshqarish jarayoniga o'ziga xos talablar qo'yadi. Ko'rish orqali olinadigan mimika, nigoh yo'nalishi, tana holati va boshqa noverbal ijtimoiy signallarning qisqarishi ayrim o'quvchilarda ijtimoiy vaziyatni talqin qilishni murakkablashtirishi mumkin. Klauke, Sondocie va Fine past ko'rish holatida vizual ijtimoiy signallarning yo'qolishi ijtimoiy funksionallik uchun alohida ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi [15]. Shu sababli maxsus ta'lim muhitida pedagogik adaptatsiya bilan bir qatorda muloqot, ijtimoiy tashabbus, o'ziga ishonch va motivatsion barqarorlikni qo'llab-quvvatlovchi psixologik komponent zarur.

O'quv motivatsiyasi nuqtayi nazaridan individual yondashuvning nazariy asosi o'z-o'zini belgilash nazariyasi bilan izohlanishi mumkin. Ryan va Deki insonning faol, barqaror va ichki jihatdan boshqariladigan faoliyati avtonomiya, kompetentlik va aloqadorlik kabi bazaviy psixologik ehtiyojlarning qondirilishi bilan bog'liqligini

asoslaydi [6, 7]. Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchi uchun vazifaning sensor va kognitiv jihatdan moslashtirilishi, bajarish usulini tanlash imkoniyati, muvaffaqiyatning aniq qayd etilishi hamda pedagog va tengdoshlar bilan qo‘llab-quvvatlovchi munosabat kompetentlik va aloqadorlik hissini kuchaytirishi mumkin. Banduraning o‘z samaradorligiga ishonch konsepsiyasida ham faoliyatdagi muvaffaqiyat tajribasi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va o‘z holatini boshqarish keyingi faoliyatga kirishish ehtimolini oshiruvchi muhim psixologik omillar sifatida ko‘rsatiladi [8].

Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalar va o‘smirlar bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning o‘quv hamda sotsial-emotsional rivojlanishga ta‘sirini qayd etadi. Manitsa va Doikou o‘quv muassasalarida xodimlar va tengdoshlar tomonidan ko‘rsatiladigan hamkorlik, empatik munosabat va amaliy yordam akademik o‘rganish hamda sotsial-emotsional rivojlanish uchun resurs bo‘lishini ta‘kidlaydi [11]. Yuan va hammualliflar ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘smirlarda idrok etilgan ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, o‘zini qadrlash va ijtimoiy integratsiya o‘rtasidagi dinamik bog‘liqlikni ko‘rsatgan [12]. Robertson, Tadić va Rahi yoshlarning ko‘rish buzilishi bilan ulg‘ayish tajribasida o‘zini anglash, mustaqillik va atrofdagilarning munosabati markaziy psixologik mavzular ekanini aniqlagan [14].

Ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalar ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda maqsadli rivojlantirilishi mumkin. Caron va hammualliflarning tizimli sharhi turli yoshdagi bolalar va o‘smirlarda ijtimoiy ko‘nikmalarga yo‘naltirilgan intervension dasturlar ijobiy natijalar berishi mumkinligini ko‘rsatadi [13]. Yildiz va Duy tomonidan ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan erta o‘smirlar bilan o‘tkazilgan psixoedukatsion dastur empatiya va kommunikativ ko‘nikmalarni yaxshilagan [19]. Zamonaviy tadqiqotlarda esa ijtimoiy kommunikatsiya va o‘z ehtiyojini ifoda etishni rivojlantirishga mo‘ljallangan raqamli vositalar ham sinovdan o‘tkazilmoqda; Vi-Connect loyihasi shunday yondashuvning misolidir [17]. Bu dalillar individual pedagogik-psixologik qo‘llab-quvvatlashni faqat o‘quv materialini moslashtirish bilan cheklamasdan, motivatsion va ijtimoiy-kommunikativ mexanizmlarni ham qamrab olish zarurligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, “Nurli maskan” muassasalari sharoitida o‘quv motivatsiyasi, ijtimoiy faollik va kommunikativ faollikni yagona individual qo‘llab-quvvatlash texnologiyasi doirasida o‘rganish amaliy jihatdan muhimdir. Mazkur maqolaning maqsadi - individual pedagogik-psixologik qo‘llab-quvvatlash texnologiyasining ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasi, ijtimoiy faolligi va kommunikativ faolligiga ta‘sirini empirik natijalar asosida tahlil qilish. Tadqiqot gipotezasi shundan iboratki, individual rivojlanish ehtiyojlari va funksional imkoniyatlariga moslashtirilgan, psixologik rag‘batlantirish hamda ijtimoiy-

kommunikativ mashqlar bilan boyitilgan qo'llab-quvvatlash tizimi tajriba guruhida mazkur uch indikatorning nazorat guruhiga nisbatan yuqoriroq namoyon bo'lishiga olib keladi [20].

ASOSIY QISM

Tadqiqot kvazi-eksperimental dizaynda tashkil etildi va miqdoriy diagnostik ko'rsatkichlarni pedagogik-psixologik kuzatuv bilan uyg'unlashtirdi. Tajriba-sinov bazasi sifatida Toshkent shahri, Sirdaryo va Andijon hududlaridagi "Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari tanlandi. Umumiy tanlanma 151 nafar o'quvchidan iborat bo'lib, 79 nafar o'quvchi tajriba guruhiga, 72 nafar o'quvchi nazorat guruhiga kiritildi. Hududlar kesimidagi taqsimot 1-jadvalda keltirilgan [20].

Tadqiqotda uchta asosiy natijaviy ko'rsatkich baholandi: 1) o'qish/o'quv motivatsiyasi - o'quv topshirig'iga kirishish, vazifani davom ettirish, muvaffaqiyatga intilish va o'quv faoliyatiga ijobiy munosabat bilan bog'liq ko'rsatkichlar majmui; 2) ijtimoiy faollik - jamoaviy faoliyatda ishtirok etish, tashabbus ko'rsatish, yordam so'rash yoki yordam taklif qilish, guruh qoidalariga mos hamkorlik qilish; 3) kommunikativ faollik - suhbatni boshlash va davom ettirish, o'z fikri va ehtiyojini tushunarli ifodalash, savol berish, javob qaytarish va muloqot vaziyatiga mos verbal hamda mavjud noverbal vositalardan foydalanish. Ushbu indikatorlar tadqiqotning individual rivojlanish xaritasi va pedagogik-psixologik diagnostika bloklari bilan integratsiyada baholandi [20].

Baholashda yuqori, o'rta va quyi darajalarni ifodalovchi integral mezonlashdan foydalanildi. Darajaviy natijalar umumlashtirilganda 3 ballik og'irlik tizimi asosida o'rtacha ko'rsatkichlar hisoblandi; shu sababli nazorat va tajriba guruhlarining integral o'rtacha qiymatlari 1 dan 3 gacha bo'lgan diapazonda ifodalandi. Miqdoriy tahlilda foiz ko'rsatkichlari, o'rtacha qiymatlar, samaradorlik koeffitsiyenti va 95 foizlik ishonch oralig'idan foydalanildi. Guruhlar o'rtasidagi farqlarni tekshirishda Student mezoni qo'llanildi; maqolada faqat dissertatsiya materiallarida qayd etilgan va tekshirilgan agregat natijalar keltirildi [20].

Tajriba guruhidagi qo'llab-quvvatlash texnologiyasi individual rivojlanish xaritasiga tayandi. Mazkur xarita o'quvchining sensor imkoniyatlari, o'quv faoliyatiga kirishish xususiyatlari, kommunikativ ehtiyojlari, ijtimoiy ishtiroki va psixologik resurslari bo'yicha dinamik ma'lumotlarni birlashtirishga xizmat qildi. Har bir o'quvchi uchun vazifalarning murakkabligi, taqdim etish kanali, yordam miqdori, teskari aloqa shakli va mustaqil bajarish ulushi moslashtirildi. Bu yondashuv "hamma uchun bir xil yordam" modelidan "zaruratga mos, bosqichma-bosqich kamayib boruvchi yordam" modeliga o'tishni ko'zda tutadi.

Psixologik komponent to'rtta amaliy mexanizmga tayandi. Birinchidan, muvaffaqiyat tajribasini ko'paytirish uchun topshiriqlar o'quvchining mavjud

imkoniyatiga mos darajadan boshlanib, keyinchalik murakkablashtirildi. Ikkinchidan, natija emas, faol urinish, strategiyani to'g'ri tanlash va mustaqillik darajasi ham ijobiy teskari aloqa bilan mustahkamlandi. Uchinchidan, refleksiv suhbatlar orqali o'quvchi o'z qiyinchiligi, muvaffaqiyati va keyingi maqsadini verbal ravishda ifodalashga yo'naltirildi. To'rtinchidan, juftlik va kichik guruhdagi kommunikativ mashqlar yordam so'rash, o'z fikrini bildirish, kelishish, tinglash va sherikning pozitsiyasini hisobga olish kabi ijtimoiy xatti-harakatlarni faollashtirishga qaratildi. Bunday tuzilma o'z-o'zini belgilash nazariyasidagi kompetentlik va aloqadorlik ehtiyojlarini qo'llab-quvvatlash tamoyillariga mos keladi [6, 7].

Pedagog, psixolog va boshqa mutaxassislar o'rtasidagi axborot almashinuvi qo'llab-quvvatlashning izchilligini ta'minlovchi omil sifatida ko'rildi. O'quvchining bir vaziyatda namoyon qilgan muvaffaqiyati yoki qiyinchiligi boshqa mashg'ulotlarda ham inobatga olinishi, individual yordam strategiyasining turli mutaxassislar tomonidan bir-biriga zid bo'lmagan shaklda qo'llanishi ko'zda tutildi. Bu yondashuv ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarda rivojlanishning sensor, kognitiv va sotsial-emotsional jihatlarini alohida emas, o'zaro bog'langan tizim sifatida ko'rishga imkon beradi [9, 16].

Tadqiqotda shaxsiy identifikatsiya ma'lumotlari maqola materiallariga kiritilmadi; natijalar guruh darajasida umumlashtirildi. Bunday yondashuv maxsus ta'lim muassasasidagi bolalar haqidagi ma'lumotlardan foydalanishda maxfiylik va ehtiyotkor ilmiy talqinni saqlash uchun muhimdir.

1-jadval. Tajriba-sinov ishtirokchilarining hududlar va guruhlar bo'yicha taqsimoti

Hudud	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi	Jami
Sirdaryo	23	25	48
Andijon	24	27	51
Toshkent shahri	25	27	52
Jami	72	79	151

Izoh: guruhlar bo'yicha sonlar dissertatsiyaning tajriba-sinov bazasi haqidagi yakuniy ma'lumotlar asosida berildi [20].

Tajriba-sinov natijalari uchala asosiy psixologik-pedagogik indikator bo'yicha tajriba guruhida yuqoriroq yakuniy ko'rsatkich shakllanganini ko'rsatdi. O'qish motivatsiyasi nazorat guruhida 62,3 foiz bo'lgan bo'lsa, tajriba guruhida 74,3 foizga yetgan; farq 12,0 foiz punktni tashkil etdi. Ijtimoiy faollik nazorat guruhida 63,7 foiz, tajriba guruhida 72,7 foiz bo'lib, 9,0 foiz punktlilik ustunlik kuzatildi. Kommunikativ faollik bo'yicha esa nazorat guruhidagi 62,0 foiz ko'rsatkich tajriba guruhida 72,7 foizni tashkil etib, farq 10,7 foiz punktga teng bo'ldi [20].

Darajaviy natijalarni 3 ballik og‘irlik tizimida umumlashtirish ham xuddi shu tendensiyaning ko‘rsatdi. O‘qish motivatsiyasining o‘rtacha integral qiymati nazorat guruhida 1,87, tajriba guruhida 2,23; ijtimoiy faollikda mos ravishda 1,91 va 2,18; kommunikativ faollikda 1,86 va 2,18 bo‘ldi. Samaradorlik koeffitsiyenti o‘qish motivatsiyasida 1,19, ijtimoiy faollikda 1,14 va kommunikativ faollikda 1,17 ni tashkil etdi [20]. Ushbu koeffitsiyentlar tajriba guruhida barcha indikatorlar bo‘yicha barqaror ustunlik mavjudligini ko‘rsatadi.

2-jadval. Asosiy indikatorlarning nazorat va tajriba guruhlaridagi yakuniy ko‘rsatkichlari

Indikator	Nazorat, %	Tajriba, %	Farq, f.p.	Nazorat o‘rtacha	Tajriba o‘rtacha	Samaradorlik koeff.
O‘qish motivatsiyasi	62,3	74,3	+12,0	1,87	2,23	1,19
Ijtimoiy faollik	63,7	72,7	+9,0	1,91	2,18	1,14
Kommunikativ faollik	62,0	72,7	+10,7	1,86	2,18	1,17

Izoh: f.p. - foiz punkt. Ko‘rsatkichlar dissertatsiya tajriba-sinov natijalaridan olingan [20].

Tajriba guruhidagi o‘qish motivatsiyasining 95 foizlik ishonch oralig‘i 2,10-2,36, ijtimoiy faollikniki 2,03-2,33, kommunikativ faollikniki 2,04-2,32 diapazonida qayd etilgan [20]. Dissertatsiya tahlilida o‘qish motivatsiyasi va kommunikativ faollik bo‘yicha tajriba va nazorat guruhlariga tegishli ishonch oraliqlarining ajralishi aniqroq, ijtimoiy faollikda esa farq nisbatan mo‘tadil ekani qayd etilgan. Shu sababli eng kuchli empirik siljish motivatsion va kommunikativ bloklarda, eng ehtiyotkor talqin qilinishi lozim bo‘lgan siljish esa ijtimoiy faollikda kuzatiladi.

Natijalarning mazmuniy tahlili individual qo‘llab-quvvatlashning faqat topshiriqni bajarishga emas, faoliyatga psixologik kirishish usuliga ta’sir qilganini ko‘rsatadi. O‘quvchining vazifani o‘z imkoniyatiga mos shaklda boshlashi, yordamning aniq va oldindan tushunarli bo‘lishi, muvaffaqiyatning muntazam qayd etilishi va kommunikativ tashabbus uchun xavfsiz vaziyat yaratilishi o‘quv faoliyatiga kirishishni osonlashtirgan. Bu jarayon natijada o‘quv motivatsiyasi ko‘rsatkichida eng katta - 12 foiz punktlilik farq bilan namoyon bo‘lgan.

Kommunikativ faollikdagi 10,7 foiz punktlilik farq ham muhim natijadir. Ko‘rishdagi cheklanish sababli ayrim ijtimoiy signallar bevosita kuzatilmasligi mumkin; shu bois muloqot vaziyatini verbal aniqlashtirish, sherikning harakati va niyatini so‘z bilan ifodalash, suhbat navbatini ongli boshqarish va yordam so‘rashni normal kommunikativ strategiya sifatida mustahkamlash zarur bo‘ladi. Tajriba

guruhida bunday mashqlarning individual ehtiyojga mos qo'llanishi kommunikativ ishtirokning barqarorligini oshirgan deb talqin qilish mumkin.

Ijtimoiy faollikdagi 9,0 foiz punktlik farq boshqa ikki ko'rsatkichga nisbatan kichikroq bo'lsa-da, amaliy jihatdan ahamiyatli tendensiyanı bildiradi. Ijtimoiy faollik individual ko'nikma bilan bir qatorda guruh iqlimi, tengdoshlarning munosabati, o'qituvchining tashkiliy uslubi va maktabdagi real ishtirok imkoniyatlariga ham bog'liq. Demak, individual qo'llab-quvvatlash o'quvchining ichki tayyorgarligini kuchaytirsa ham, ijtimoiy faollikning maksimal o'sishi uchun muhitning o'zi ham inklyuziv va hamkorlikka yo'naltirilgan bo'lishi talab etiladi.

Olingan natijalar individual pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlashni ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun uch darajada ta'sir qiluvchi tizim sifatida talqin qilish imkonini beradi: motivatsion, ijtimoiy va kommunikativ. Bu uch blok bir-biridan mustaqil emas. O'quvchi vazifani bajara olishiga ishonsa, u faoliyatga ko'proq kirishadi; faoliyatga kirishgan sari pedagog va tengdoshlar bilan o'zaro aloqasi ko'payadi; kommunikativ muvaffaqiyat esa o'z navbatida ijtimoiy xavfsizlik va kompetentlik hissini oshiradi. Shuning uchun tajriba guruhidagi uchala indikatorning bir yo'nalishda o'sishi texnologiyaning alohida mashq emas, o'zaro bog'liq psixologik resurslarni faollashtiruvchi kompleks ekanini ko'rsatadi.

Motivatsiya bo'yicha natija Ryan va Deki nazariyasidagi kompetentlik va avtonomiya tamoyillari bilan mos keladi [6, 7]. Sensor jihatdan noqulay, ortiqcha murakkab yoki faqat ko'ruvchi o'quvchi uchun mo'ljallangan topshiriq ko'rishida nuqsoni bo'lgan bola uchun muvaffaqiyatsizlik signallarini ko'paytirishi mumkin. Aksincha, vazifani individual imkoniyatga moslashtirish va natijani bosqichma-bosqich ko'rsatish "men bajara olaman" degan subyektiv kompetentlik hissini kuchaytiradi. Bandura ta'kidlagan mastery experience - muvaffaqiyatni bevosita boshdan kechirish - o'z samaradorligiga ishonchning eng muhim manbalaridan biridir [8]. Shu nuqtayi nazardan, tajriba guruhida motivatsiyaning 12 foiz punkt yuqori bo'lishi individual qo'llab-quvvatlashning psixologik mexanizmi bilan izchil tushuntiriladi.

Ijtimoiy faollik natijalari ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar rivojlanishidagi o'zni haqidagi tadqiqotlar bilan hamohang. Manitsa va Doikou ta'lim muassasasidagi xodimlar va tengdoshlar ko'magining akademik hamda sotsial-emotsional natijalar bilan bog'liqligini ko'rsatadi [11]. Yuan va hammualliflar esa ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, o'zini qadrlash va ijtimoiy integratsiya o'rtasidagi o'zaro ta'sir vaqt davomida ham saqlanishini aniqlagan [12]. Bizning natijalarda ijtimoiy faollikdagi farq 9 foiz punkt bo'lib, motivatsiya va kommunikativ faollikdan kichikroq. Bu ijtimoiy faollikning o'quvchi ichki resurslaridan tashqari, real guruh munosabatlari va ijtimoiy imkoniyatlarga kuchliroq bog'liqligi bilan izohlanishi mumkin.

Kommunikativ faollikdagi o'sish ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus o'rgatiladigan ijtimoiy-kommunikativ strategiyalarning zarurligini tasdiqlaydi. Vizual signallarning cheklanishi ba'zan suhbatga qachon qo'shilish, kimga murojaat qilish, sherikning munosabatini qanday anglash kabi vaziyatlarda qo'shimcha noaniqlik yaratadi [15]. Shu sababli o'quvchiga "ko'proq muloqot qil" deyishning o'zi yetarli emas; muloqotning aniq mikrokonikmalarini - murojaat qilish, suhbat navbatini olish, savolni aniqlashtirish, o'z ehtiyojini ifodalash, sherik javobini tekshirish - mashq qildirish zarur. Yildiz va Duy psixosotsial kommunikatsiya dasturining ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'smirlarda empatiya va kommunikativ ko'nikmalarni yaxshilaganini ko'rsatgan [19]; Caron va hammualliflarning tizimli sharhi ham maqsadli ijtimoiy ko'nikma intervension dasturlarini qo'llashni qo'llab-quvvatlaydi [13].

Individual rivojlanish xaritasi ushbu tadqiqotda psixologik ma'lumotni pedagogik qarorga aylantiruvchi vosita sifatida qaraladi. Xarita faqat "o'quvchi nimani biladi?" savoliga emas, "qaysi sharoitda faolroq bo'ladi?", "qachon yordam so'raydi?", "qaysi teskari aloqa uni rag'batlantiradi?", "qaysi muloqot vaziyatida chekinadi?" kabi funksional savollarga ham javob berishi kerak. Shunda diagnostika statik tavsif emas, ta'limni moslashtirish uchun ishlaydigan dinamik mexanizmga aylanadi. 2025-yildagi normativ hujjatlarda individual ta'lim rejalari va individual rivojlanish xaritalarini maxsus maktablarda joriy etishga e'tibor berilgani [5] mazkur yondashuvning amaliy dolzarbligini kuchaytiradi.

Tadqiqot natijalari ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarda psixologik qiyinchilikni faqat nuqsonning bevosita oqibati sifatida talqin qilishdan ehtiyot bo'lish zarurligini ham ko'rsatadi. Zamonaviy tadqiqotlar ko'rish buzilishi bilan bog'liq psixologik holatga individual xususiyatlar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, mustaqillik imkoniyati, stigma va atrof-muhitning moslashganlik darajasi ta'sir qilishini ko'rsatadi [10, 14]. Demmin va Silverstein ko'rish buzilishi bilan ruhiy salomatlik o'rtasidagi munosabat murakkab va ikki tomonlama ekanini, yordam xizmatlari esa faqat tibbiy emas, psixosotsial komponentlarni ham qamrab olishi zarurligini ta'kidlaydi [10]. Demak, "ko'rishida nuqsoni bor - demak, motivatsiyasi past" kabi deterministik qarash ilmiy va amaliy jihatdan to'g'ri emas; motivatsiya va ijtimoiy faollik qo'llab-quvvatlanadigan, o'zgartiriladigan psixologik jarayonlardir.

Ghasemi Fard va hammualliflarning bolalarda ko'rish bilan bog'liq funksional vazifalarni o'rganishga qaratilgan multi-metod tadqiqoti ham bolalarning ehtiyojlari bir xil emasligini va shaxsiy imkoniyatlarni hisobga olgan erta, individual qo'llab-quvvatlash zarurligini ko'rsatadi [16]. Dale va Saltning rivojlanish monitoringi haqidagi yondashuvi esa individual rivojlanish yo'lini muntazam kuzatish va aralashuvni rivojlanish vazifalariga bog'lashning ahamiyatini ko'rsatadi [9]. Ushbu

ilmiy pozitsiyalar “Nurli maskan” sharoitida individual xarita orqali muntazam kuzatuv olib borish bilan konseptual jihatdan uyg‘un.

Tadqiqotning kommunikativ va ijtimoiy natijalari zamonaviy raqamli va psixosotsial intervension ishlanmalar bilan ham qiyoslanishi mumkin. Manitsa va hammualliflar ishlab chiqqan Vi-Connect o‘yini ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarning maktabdagi ijtimoiy inklyuziyasi, o‘z ehtiyojini ifodalash va ijtimoiy kommunikatsiyasini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan [17]. Khodabakhshi-Koolaee va Malekitabar ijobiy psixologiya intervensionlarining ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda o‘zini anglash va moslashuvning ayrim jihatlariga ijobiy ta‘sirini ko‘rsatgan [18]. Bu ishlar psixologik qo‘llab-quvvatlashni faqat muammoni kamaytirish emas, balki kuchli tomonlar, o‘zini ifodalash, ijtimoiy tashabbus va hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirish zarurligini tasdiqlaydi.

Amaliy nuqtayi nazardan, tajriba natijalari pedagog va psixolog vazifalarining chegarasini ajratishdan ko‘ra, ularni muvofiqlashtirish muhimligini ko‘rsatadi. Pedagog vazifani sensor va didaktik jihatdan moslashtiradi, psixolog motivatsiya, emotsional javob va muloqotdagi qiyinchiliklarni tahlil qiladi, maxsus pedagog kompensator strategiyalarni tanlaydi, ota-ona esa maktabdan tashqari vaziyatlarda mustaqillik va muloqotni qo‘llab-quvvatlaydi. Bu komponentlar yagona individual maqsadlar tizimida uyg‘unlashgandagina o‘quvchi turli vaziyatlarda bir xil qo‘llab-quvvatlash mantiqini his qiladi.

Tadqiqotning bir qator cheklovlari mavjud. Birinchidan, tanlanma uch hududdagi ixtisoslashtirilgan muassasalar bilan cheklangan; shu sababli natijalarni barcha ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalarga avtomatik umumlashtirish to‘g‘ri emas. Ikkinchidan, baholash integral pedagogik-psixologik mezonlarga asoslangan bo‘lib, kelgusida motivatsiya, ijtimoiy moslashuv, kommunikativ kompetensiya va emotsional holat bo‘yicha standartlashtirilgan psixometrik metodikalar bilan parallel tekshirish maqsadga muvofiq. Uchinchidan, maqolada uzoq muddatli follow-up ma‘lumotlari keltirilmagan; qo‘lga kiritilgan o‘zgarishlarning barqarorligini aniqlash uchun keyingi o‘quv davrlarida takroriy o‘lchovlar zarur. To‘rtinchidan, ijtimoiy faollik kabi ko‘rsatkichlarga sinf iqlimi va tengdoshlar munosabati kuchli ta‘sir qilgani uchun kelgusida ko‘p darajali tahlil yoki sifat metodlari bilan muhit omillarini alohida o‘rganish zarur.

XULOSA

Tadqiqot ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarga individual pedagogik-psixologik qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatish o‘quv faoliyatining motivatsion va ijtimoiy-kommunikativ resurslarini kuchaytirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi. Tajriba guruhida o‘qish motivatsiyasi 74,3 foiz, ijtimoiy faollik 72,7 foiz, kommunikativ faollik 72,7 foizni tashkil etib, nazorat guruhiga nisbatan mos ravishda 12,0; 9,0 va 10,7 foiz

punkt yuqori natija qayd etildi. Integral o'rtacha qiymatlar va samaradorlik koeffitsiyentlari ham tajriba guruhidagi ustunlikni tasdiqladi [20].

Psixologik nuqtayi nazardan, individual yondashuvning samarasi uchta asosiy mexanizm bilan izohlanadi: o'quvchining kompetentlik hissini kuchaytiruvchi muvaffaqiyat tajribasi; pedagog va tengdoshlar bilan xavfsiz aloqadorlikni ta'minlovchi qo'llab-quvvatlovchi muloqot; hamda o'z ehtiyoji, qiyinchiligi va maqsadini anglashga xizmat qiluvchi refleksiya. Shu sababli "Nurli maskan" muassasalarida individual rivojlanish xaritasi faqat akademik natijalarni emas, motivatsiya, ijtimoiy ishtirok, kommunikativ tashabbus va psixologik moslashuv dinamikasini ham qayd etadigan kompleks vosita sifatida qo'llanishi maqsadga muvofiq.

Amaliyot uchun individual yordamning hajmi va shakli o'quvchining real funksional ehtiyojidan kelib chiqib belgilanishi, muvaffaqiyat tajribasi tizimli yaratilishi, kommunikativ mikrokonikmalar alohida mashq qildirilishi va pedagog-psixolog-maxsus pedagog hamkorligi yagona maqsadlar asosida tashkil etilishi zarur. Kelgusidagi tadqiqotlarda standartlashtirilgan psixologik metodikalar, uzoq muddatli kuzatuv va turli ta'lim formatlari bo'yicha qiyosiy tahlil qo'llanilishi individual pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash texnologiyasining ta'sir mexanizmlarini yanada aniqroq ochib berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 23.09.2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son qarori. 13.10.2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibiga oid 638-son qarori. 12.10.2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-209-son qarori. 18.04.2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limi va individual rivojlanish xaritalarini qo'llab-quvvatlashga oid 818-son qarori. 24.12.2025.
6. Ryan R.M., Deci E.L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. 2000. Vol. 55, No. 1. P. 68-78. DOI: 10.1037/0003-066X.55.1.68.

7. Ryan R.M., Deci E.L. Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions // Contemporary Educational Psychology. 2020. Vol. 61. Article 101860. DOI: 10.1016/j.cedpsych.2020.101860.
8. Bandura A. Self-Efficacy: The Exercise of Control. New York: W.H. Freeman, 1997.
9. Dale N., Salt A. Early support developmental journal for children with visual impairment: The case for a new developmental framework for early intervention // Child: Care, Health and Development. 2007. Vol. 33, No. 6. P. 684-690. DOI: 10.1111/j.1365-2214.2007.00798.x.
10. Demmin D.L., Silverstein S.M. Visual Impairment and Mental Health: Unmet Needs and Treatment Options // Clinical Ophthalmology. 2020. Vol. 14. P. 4229-4251. DOI: 10.2147/OPHTH.S258783.
11. Manitsa I., Doikou M. Social support for students with visual impairments in educational institutions: An integrative literature review // British Journal of Visual Impairment. 2022. Vol. 40, No. 1. P. 29-47. DOI: 10.1177/0264619620941885.
12. Yuan W., Xie Z., Dong P., Yang Y. Linking perceived social support to self-esteem and social integration among adolescents with visual impairment: A cross-lagged study // Frontiers in Psychology. 2023. Vol. 13. Article 1054857. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.1054857.
13. Caron V., Barras A., van Nispen R.M.A., Ruffieux N. Teaching Social Skills to Children and Adolescents With Visual Impairments: A Systematic Review // Journal of Visual Impairment & Blindness. 2023. Vol. 117, No. 2. P. 128-147. DOI: 10.1177/0145482X231167150.
14. Robertson A.O., Tadić V., Rahi J.S. This is me: A qualitative investigation of young people's experience of growing up with visual impairment // PLOS ONE. 2021. Vol. 16, No. 7. e0254009. DOI: 10.1371/journal.pone.0254009.
15. Klauke S., Sondocie C., Fine I. The impact of low vision on social function: The potential importance of lost visual social cues // Journal of Optometry. 2023. Vol. 16, No. 1. P. 3-11. DOI: 10.1016/j.optom.2022.03.003.
16. Ghasemi Fard F., Mirzaie H., Hosseini S.A., Riazi A., Ebadi A. Vision-related tasks in children with visual impairment: A multi-method study // Frontiers in Psychology. 2023. Vol. 14. Article 1180669. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1180669.
17. Manitsa I., Livanou M., Burnett Heyes S., Barlow-Brown F., Gardia N., Siegfried O., Clarke Z., Coelho H., De Caro A. The development of Vi-Connect: An educational game for the social inclusion at school of students with vision impairment // PLOS ONE. 2024. Vol. 19, No. 12. e0306805. DOI: 10.1371/journal.pone.0306805.

18. Khodabakhshi-Koolae A., Malekitabar A. Improving self-concept and social adjustment in visually impaired female students through the perspective of positive psychology interventions (PPIs) // British Journal of Visual Impairment. 2025. Vol. 43, No. 3. P. 707-718. DOI: 10.1177/02646196241263222.
19. Yildiz M.A., Duy B. Improving Empathy and Communication Skills of Visually Impaired Early Adolescents through a Psycho-Education Program // Educational Sciences: Theory & Practice. 2013. Vol. 13, No. 3. P. 1470-1476. DOI: 10.12738/estp.2013.3.1607.
20. Abdullayev O.A. Individual yondashuv asosida o'quv-korreksion jarayonni pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash texnologiyalari (Nurli maskanlar misolida): pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi qo'lyozmasi. Chirchiq, 2026.

